

Відповідність українського законодавства стандартам ЄС у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю

Авторка: Яна Білас, юристка, фахівчиня у галузі міжнародного захисту прав людини, дослідниця <https://eurointegration.ccl.org.ua/expert/yana-bilas/>

Текст станом на листопад 2025 року

Це дослідження підготовлене у межах проекту «Правосуддя для жертв війни та покращення дотримання основоположних прав в Україні», що реалізується за підтримки Європейського Союзу. Усі думки, погляди та пропозиції, викладені в цьому дослідженні, належать виключно автору(-ці) та відображають думки, погляди та пропозиції автора(-ки) та ГО «Центр громадянських свобод». Це дослідження жодним чином не відображає позиції чи політики Європейського Союзу.

Автор і видавець: Громадська організація «Центр громадянських свобод»

Мови видання: українська

Посилання на сайт: <https://ccl.org.ua>

E-mail: office@ccl.org.ua

Використання опублікованих матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

Рекомендоване цитування: Білас Я. Відповідність українського законодавства стандартам ЄС у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю. *Центр громадянських свобод*. 2026. 19с. URL: <https://eurointegration.ccl.org.ua/>

© Білас Я., Громадська організація «Центр громадянських свобод», 2026

ЗМІСТ

Відповідність українського законодавства стандартам ЄС у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю	3
Аналіз відповідності національного законодавства статті 26 Хартії ЄС.....	3
Національне законодавство щодо самостійності осіб з інвалідністю	4
Національне законодавство щодо соціальної інтеграції осіб з інвалідністю	7
Національне законодавство у сфері професійної інтеграції осіб з інвалідністю	8
Національне законодавство у сфері участі у житті суспільства для осіб з інвалідністю..	9
Бар'єри у забезпеченні доступності та інтеграції.....	10
Вимоги ЄС щодо підтримки осіб з інвалідністю	13
Рекомендації для вдосконалення законодавства та впровадження ефективних механізмів підтримки	16

Відповідність українського законодавства стандартам ЄС у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю

У цьому дослідженні особливий акцент зроблено на аналізі практик, що відповідають статті 26 Хартії ЄС, з метою розробки рекомендацій для підвищення ефективності реалізації прав та інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство.

Аналіз відповідності національного законодавства статті 26 Хартії ЄС

Ст. 26 Хартії ЄС використовує поняття “persons with disabilities” (ред. дослівний переклад слова *disabilities* означає, як «позбавлений здатності», хоча часто перекладається як інвалідність). Наразі, в національному законодавстві застосовується поняття «особа з інвалідністю», котре своєю чергою враховує обмеження функцій особи зі встановленням такого в законному порядку, тобто за процедурою визначення інвалідності. Такий підхід узгоджується також із довідником безбар’єрності.¹

Аналізована стаття Хартії ЄС встановлює визнання та повагу до права осіб з інвалідністю отримувати для себе переваги із заходів, покликаних забезпечити:

- 1) їхню самостійність;
- 2) соціальну та
- 3) професійну інтеграцію, а також
- 4) участь у житті суспільства.

Подібні положення містяться також у ст. 15 Європейської соціальної хартії, що ратифікована Україною².

Відповідно до положень ст. 4 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (далі – ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»³), діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у:

- виявленні, усуненні перепон і бар’єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об’єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу (далі — об’єкти фізичного оточення), транспорту, інформації та зв’язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів — до освіти, праці, культури, фізичної культури й спорту;
- охороні здоров’я;
- соціальному захисті;

¹ Людина з інвалідністю. Без бар’єрів. 2021. URL: <https://bf.in.ua/invalidnist/liudyna-z-invalidnistiu/>.

² Європейська соціальна хартія : Хартія від 03.05.1996, ратифікована 14.09.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/ed20201016#Text>

- забезпеченні виконання індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю;
- наданні пристосованого житла;
- сприянні громадській діяльності.⁴

Відтак, можемо констатувати, що формально національне законодавство частково наслідуює положення ст. 26 Хартії основоположних прав Європейського Союзу, проте варто також більш деталізовано дослідити правове регулювання кожного з аспектів.

Національне законодавство щодо самостійності осіб з інвалідністю

Самостійність переважно ототожнюється зі здатністю до умовного самостійного себе обслуговування на фізичному рівні, поряд із цим не варто оминати увагою й економічну самостійність.

Гарантії для осіб з інвалідністю щодо їхньої самостійності:

- застосування принципу розумного пристосування та універсального дизайну під час розроблення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій, національних стандартів, кодексів усталеної практики, стандартів, технічних умов, проведення дослідно-конструкторських, науково-дослідних робіт (ч. 5 ст. 4 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»⁵);
- забезпечення можливості проходження індивідуальної програми медичної, соціально-трудової реабілітації та адаптації (ст. 5 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- забезпечення санаторно-курортними путівками осіб з інвалідністю, путівками без лікування для громадян, що супроводжують осіб з інвалідністю I групи (за винятком осіб з інвалідністю з наслідками травм і захворюваннями хребта та спинного мозку), виплату грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки деяким категоріям громадян, грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки та вартості самостійного санаторно-курортного лікування деяким категоріям осіб з інвалідністю та

---

⁴ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України № 875-XII від 21.03.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.

⁵ Там же.

оплату проїзду для громадян, що супроводжують осіб з інвалідністю з наслідками травм і захворюваннями хребта та спинного мозку;^{6,7,8}

- покладення обов'язку на підприємства, установи та організації щодо створення умов для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю (у тому числі осіб з інвалідністю, які використовують засоби пересування та собак-поводирів) до об'єктів фізичного оточення; покладення обов'язку на власників та постачальників електронних комунікаційних послуг, виробників радіообладнання та термінального (кінцевого) обладнання щодо забезпечення надання послуг і виробництва продукту з урахуванням потреб осіб з інвалідністю (ст. 26 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- планування і забудова населених пунктів, формування мікрорайонів, проектування, будівництво і реконструкція об'єктів фізичного оточення має здійснюватися із пристосуванням для використання особами з інвалідністю, а також з урахуванням думки громадських об'єднань осіб з інвалідністю (ст. 27 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- покладення обов'язку на підприємства, організації та фізичні особи-підприємці, що здійснюють транспортне обслуговування населення, забезпечити спеціальне обладнання транспортних засобів, вокзалів, аеропортів та інших об'єктів, яке б дало змогу особам з інвалідністю безперешкодно користуватися їх послугами. У випадках неможливості реалізації такого пристосування – органи місцевого самоврядування мають створити інші можливості для їх пересування (ст. 28 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- облаштування під'їздів, сходових майданчиків будинків, в яких мешкають особи з інвалідністю, мають відповідати вимогам щодо безперешкодного доступу та бути пристосованими до потреб таких осіб, а також обладнане телефонним зв'язком (ст. 30 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- виділення органами місцевого самоврядування земельних ділянок особам з інвалідністю із захворюваннями опорно-рухового апарату під будівництво

---

⁶ Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян та виплати їм компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад : Постанова Кабінету Міністрів України № 187 від 22.02.2006 у редакції станом на 14.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2006-%D0%BF#n11>.

⁷ Про затвердження Порядку виплати грошової компенсації вартості санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян : Постанова Кабінету Міністрів України № 785 від 17.06.2004 у редакції станом на 18.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-2004-%D0%BF#Text>.

⁸ Про затвердження Порядку виплати деяким категоріям осіб з інвалідністю грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки та вартості самостійного санаторно-курортного лікування : Постанова Кабінету Міністрів України № 150 від 07.02.2007 у редакції станом на 20.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2007-%D0%BF#n9>.

гаражів для автомобілів з ручним керуванням поблизу місця їх проживання (ст. 30 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);

- власники спеціально обладнаних чи відведених майданчиків для паркування забезпечують виділення та облаштування в межах майданчиків місць для безоплатного паркування транспортних засобів, якими керують водії з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю (ст. 30 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- матеріальне, соціально-побутове і медичне забезпечення осіб з інвалідністю здійснюється у вигляді грошових виплат, забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами, а також шляхом надання послуг по медичній, соціальній, трудовій і професійній реабілітації, побутовому та торгівельному обслуговуванню (ст. 36 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- пільгове транспортне обслуговування осіб з інвалідністю (ст. 38-1 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення, виплату грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби;⁹
- протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, та/або спеціальними виробами для занять спортом окремих категорій громадян, які втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок, у тому числі оплати банківських послуг;¹⁰
- виплата одноразової компенсації та надання щорічної допомоги на оздоровлення особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю, постраждалим внаслідок дії вибухонебезпечних предметів;¹¹

---

⁹ Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби, їх переліку : Постанова Кабінету Міністрів України № 321 від 05.04.2012 у редакції станом на 30.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-%D0%BF#n15>.

¹⁰ Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, та/або спеціальними виробами для занять спортом окремих категорій громадян, які втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок : Постанова Кабінету Міністрів України № 518 від 01.10.2014 у редакції станом на 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2014-%D0%BF#n13>.

¹¹ Деякі питання призначення і виплати одноразової компенсації та щорічної допомоги, передбачених Законом України «Про протимінну діяльність в Україні» : Постанова Кабінету Міністрів України № 1020 від 29.09.2021 у редакції станом на 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1020-2021-%D0%BF#n11>.

- функціонування реабілітаційних закладів (центрів комплексної реабілітації) для осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, що належать до сфери управління Мінсоцполітики;¹²
- навчання водінню автомобіля осіб з інвалідністю;¹³
- створення та функціонування Центрального банку даних з проблем інвалідності;¹⁴
- сприяння створенню та функціонуванню центру Superhumans;¹⁵
- окремі положення щодо працевлаштування (буде розглянуто далі).

Національне законодавство щодо соціальної інтеграції осіб з інвалідністю

Поняття соціальної інтеграції є наскрізним у гарантіях для осіб з інвалідністю, оскільки є частиною інших гарантій. Проте, національне законодавство передбачає особливий інтерес щодо соціальної інтеграції осіб з інвалідністю шляхом залучення таких до громадських об'єднань. Поряд із цим, держава закріпила ініціювання на державному рівні необхідності утворення та функціонування громадських об'єднань осіб з інвалідністю з метою забезпечення рівних прав і можливостей осіб з інвалідністю та їхнього соціального захисту, виявлення, усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб таких осіб, у тому числі стосовно доступу їх нарівні з іншими громадянами до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів — до освіти, праці, культури, фізичної культури й спорту, надання соціальних послуг, залучення осіб з інвалідністю до суспільної діяльності, здійснення громадського контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю, представництва їхніх інтересів та усунення будь-яких проявів дискримінації стосовно осіб з інвалідністю та мають право користуватися пільгами й преференціями, передбаченими законодавством (ст. 12 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»). Також передбачено надання фінансової підтримки громадським об'єднанням для надання соціальних послуг особам з інвалідністю.¹⁶

В аспекті соціальної інтеграції варто також звернути увагу на визнання жестової мови як мови осіб з вадами слуху, що є засобом спілкування та навчання і захищається

¹² Деякі питання реалізації норм Законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та «Про зайнятість населення» : Постанова Кабінету Міністрів України № 70 від 31.01.2007 у редакції станом на 09.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2007-%D0%BF#n100>.

¹³ Деякі питання соціального захисту осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України № 999 від 19.07.2006 у редакції станом на 30.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2006-%D0%BF#n11>.

¹⁴ Про затвердження Положення про централізований банк даних з проблем інвалідності : Постанова Кабінету Міністрів України № 121 від 16.02.2011 у редакції станом на 11.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2011-%D0%BF#n11>.

¹⁵ SUPERHUMANS. Center. URL: <https://superhumans.com/>.

¹⁶ Деякі питання надання фінансової підтримки громадським об'єднанням осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України № 70 від 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2023-%D0%BF#n9>.

державою (ст. 23 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні») та запуск платформи онлайн-бібліотеки шрифтом Брайля.¹⁷

Національне законодавство у сфері професійної інтеграції осіб з інвалідністю

Додатково до згаданої вище трудової адаптації для осіб з інвалідністю, національне законодавство містить доволі широкий перелік гарантій у сфері професійної інтеграції осіб з інвалідністю, що своєю чергою сприяє економічній самостійності осіб з інвалідністю:

- обов'язок щодо адаптації основного і додаткового обладнання, технічного оснащення і пристосування тощо з урахуванням обмежених можливостей осіб з інвалідністю (ст. 17 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- сприяння державною службою зайнятості у працевлаштуванні з умовою про виконання роботи вдома особам з інвалідністю, які не мають змоги працювати на підприємствах, в установах та організаціях (ст. 18 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- фінансування заходів сприяння зайнятості осіб з інвалідністю, визначених статтями 24-1 і 26, частиною другою статті 27 Закону України «Про зайнятість населення» (працевлаштування осіб з інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб);¹⁸
- встановлення нормативу робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі 4 відсотки середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, — у кількості одного робочого місця (ст. 19 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- професійна підготовка або перепідготовка осіб з інвалідністю здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Вибір форм і методів професійної підготовки провадиться згідно з висновками медико-соціальної експертизи (ст. 21 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- навчання та перекваліфікацію осіб з інвалідністю у закладах освіти, центрах комплексної реабілітації осіб з інвалідністю для здобуття професії;¹⁹
- покладення на підприємства, установи та організації, фізичних осіб, які використовують найману працю обов'язку щодо створення безпечних і не шкідливих для здоров'я умов праці, вжиття заходів до запобігання

---

¹⁷ <https://braillem.com/>

¹⁸ Деякі питання реалізації норм Законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та «Про зайнятість населення» : Постанова Кабінету Міністрів України № 70 від 31.01.2007 у редакції станом на 09.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2007-%D0%BF#n100>.

¹⁹ Деякі питання реалізації норм Законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та «Про зайнятість населення» : Постанова Кабінету Міністрів України № 70 від 31.01.2007 у редакції станом на 09.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2007-%D0%BF#n100>.

інвалідності та відновлення працездатності осіб з інвалідністю (ст. 25 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);

- забезпечення розумного пристосування робочих місць у разі працевлаштування осіб з інвалідністю (ст. 25 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- відсутність випробування при прийнятті на роботу осіб з інвалідністю, направлених на роботу відповідно до законодавства (ст. 26 КЗпП);
- можливість дострокового розірвання строкового трудового договору в разі інвалідності особи (ст. 39 КЗпП);
- збереження робочого місця для працівника, який втратив працездатність у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням, до відновлення працездатності або встановлення каліцтва (ст. 40 КЗпП);
- допускається робота осіб з інвалідністю в нічний час лише за їхньою згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям (ст. 55 КЗпП);
- залучення осіб з інвалідністю до наднормових робіт можливе лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям (ст. 63 КЗпП);
- покладення на роботодавця у випадках, передбачених законодавством, обов'язку організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до медичних рекомендацій, встановити на їх прохання неповний робочий день або неповний робочий тиждень та створити пільгові умови праці (ст. 172 КЗпП);
- передплата особам з інвалідністю I та II груп одного друкованого періодичного видання на рік на одну особу з інвалідністю (сім'ю особи з інвалідністю).²⁰

Національне законодавство у сфері участі у житті суспільства для осіб з інвалідністю

Початок участі у житті суспільства традиційно асоціюється із можливістю бути частиною цього суспільства в соціальній сфері залучення, зокрема в частині можливості здобуття освіти. На законодавчому рівні держава також встановила ряд гарантій:

- гарантування особам з інвалідністю дошкільного виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям (ст. 21 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- дошкільне виховання, навчання осіб з інвалідністю здійснюється в загальних або спеціальних дошкільних та навчальних закладах (ст. 21 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);

---

²⁰ Деякі питання реалізації норм Законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та «Про зайнятість населення» : Постанова Кабінету Міністрів України № 70 від 31.01.2007 у редакції станом на 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2007-%D0%BF#n100>.

- можливість застосування альтернативних форм навчання для професійної підготовки або перепідготовки осіб з інвалідністю (ст. 21 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- навчальні заклади надають освітні послуги особам з інвалідністю нарівні з іншими громадянами, у тому числі шляхом створення належного кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби особи з інвалідністю (ст. 21 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- забезпечування особам з інвалідністю необхідних умов для вільного доступу і користування культурно-видовищними закладами й спортивними спорудами, для занять фізкультурою і спортом, а також забезпечувати надання спеціального спортивного інвентаря; особи з інвалідністю користуються переліченими послугами безплатно або на пільгових умовах згідно з рішеннями органів місцевого самоврядування за участю громадських об'єднань осіб з інвалідністю (ст. 34 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- встановлена можливість забезпечення осіб з інвалідністю засобами спілкування, що полегшують взаємодію між собою та з іншими категоріями населення (ст. 35 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»);
- встановлення пільг з оподаткування в порядку і на умовах, встановлених законодавством України, підприємствам та організаціям, що спеціалізуються на виробництві товарів, протезно-ортопедичних виробів та виробів фізкультурно-спортивного призначення, допоміжних засобів реабілітації й пристосувань для осіб з інвалідністю (ст. 41 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»).

Бар'єри у забезпеченні доступності та інтеграції

Не зважаючи на такий високий рівень нормативного врегулювання, все ж частими є дискусії щодо утвердженої бар'єрності в забезпеченні доступності та інтеграції (а згодом – інклюзії)

Широкий перелік наявних бар'єрів пропонуємо об'єднати в певний каталог, який може бути доповненим. Так, наразі, до каталогу бар'єрів слід віднести: металльні, інформаційні, бар'єри при доступі до фізичного оточення, транспорту, освіти, праці, відпочинку, культури, спорту, інформації, туризму тощо.

Наразі лейтмотивом усієї правозахисної діяльності у створенні безбар'єрного простору в Україні частково є положення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, розробленої в межах ініціативи

Олени Зеленської «Без бар'єрів». У згаданій стратегії пропонується поділ на шість основних напрямків-бар'єрів, кожен із них варто додатково ідентифікувати.²¹

1. *Фізичний*: включає розроблення єдиних архітектурних стандартів. Це означає, що все наше навколишнє середовище (будівлі, вулиці, тротуари, транспорт) має бути фізично доступним для всіх людей, зокрема для маломобільних груп населення (люди з інвалідністю, люди старшого віку, батьки з маленькими дітьми тощо). Як було проаналізовано вище, наразі чинне національне законодавство передбачає такі вимоги для нових будівель, вулиць, тротуарів та громадського транспорту, однак все ж бар'єрність існує на рівні виконання таких вимог шляхом відсутності пристосування будівель до потреб осіб з інвалідністю. Так, при задоволенні своїх прав особа з інвалідністю, зокрема, прагне звернутись до відповідного державного органу чи служби, однак технічні можливості останніх не можуть забезпечити такого. Власне йдеться про проблеми доступності у будівлях так званого «старого фонду», де переважно і розміщуються державні органи, оскільки останні не передбачають встановлення пандусів та змін у внутрішній частині інфраструктури. Аналогічні проблеми є частими й для громадського транспорту, оскільки, до прикладу, для доступності тролейбуса необхідна допомога водія, аби встановити тимчасовий пандус для заїзду, а в умовах трамвая така можливість відсутня з огляду на високий перепад висот. Наразі, одним із найбільш пристосованих транспортів вважається залізничний, проте сама територія залізничного вокзалу рідко є пристосованою з огляду на наявність численних перепадів висот із використанням сходів.²²

2. *Суспільний і громадянський*: передбачає створення рівних можливостей для активної участі людей у громадському житті. Це означає, що кожна людина за такого підходу має відчувати себе вільною у своєму самовираженні, що її не будуть засуджувати через якісь її ознаки. А, навпаки, різність кожного з нас вкупі посилюватиме й розвиватиме наше суспільство. Поряд із цим існує високий рівень стигматизації осіб з інвалідністю, як у сфері навчання, так і в професійній. Наразі, не все суспільство готове до повноцінної взаємодії з людьми з інвалідністю, що своєю чергою потребує просвітництва;

3. *Економічний*: означає забезпечення таких умов, за яких людина може працевлаштуватись і відчувати себе захищеною від проявів дискримінації. Також у межах цього напряму передбачається створення можливостей для отримання фінансових та інших ресурсів для того, щоб займатися підприємництвом.²³ Важлива складова самостійності особи, на жаль, часто є частиною зловживання серед працедавців. Встановлення квоти на обов'язкове працевлаштування особи мало на меті сприяти

---

²¹ Ініціатива Олени Зеленської «Без бар'єрів» для пацієнтів та колективу Національного інституту раку. Національний інститут раку. 25.11.2021. URL: <https://unci.org.ua/initsiatyva-oleny-zelenskoyi-bez-bar-yeriv-dlya-patsiyentiv-ta-kolektyvu-natsionalnogo-instytutu-raku/>.

²² Укрзалізниця запускає онлайн-замовлення спеціальних вагонів для осіб з інвалідністю. УЗ. 01.09.2023. URL: https://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/617167/.

²³ Жолнович: Завдання – забезпечити економічну самостійність людей з інвалідністю. Укрінформ. 30.10.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3780599-zolnovic-zavdanna-zabezpeciti-ekonomichnu-samostijnist-ludej-z-invalidnistu.html>.

доступності та пристосування робочих місць до осіб з інвалідністю, що своєю чергою сприяло би майбутній доступності для користувачів такими послугами. Натомість роботодавці зацікавлені брати на роботу працівників, які хоч і мають статус особи з інвалідністю, проте не потребують жодних пристосувань. Так, до прикладу, доволі поширеним є практика залучення осіб з інвалідністю, що мають проблеми із порушенням мовлення чи слуху, для роботи на продуктових касах в супермаркеті. Безумовно, таке залучення сприяє економічній самостійності цих працівників, проте, якби на їхньому місці працювала людина на кріслі колісному, то роботодавець був би змушений забезпечити всі умови для пересування на кріслі колісному в приміщенні супермаркету та, можливо, навіть доїзд до цього супермаркету з зупинки громадського транспорту чи місця для паркування. Таким чином, доволі широка категорія осіб, яка користується кріслом колісним, також отримала б цю доступність та пристосування в супермаркеті. Звісно, наразі супермаркети є доволі доступними, однак якщо йдеться про невеликий магазин, то там ця доступність була б помітною.

Важливим є також встановлення можливості працездатності особи з інвалідністю, якщо її працездатність не порушена, то навряд така мала б користуватись квотою на працевлаштування. До прикладу, може йтись про інвалідність внаслідок захворювання серцево-судинної системи, яка не впливає на працездатність касира в супермаркеті. У такому випадку, це працевлаштування може навпаки створювати додаткові бар'єри для осіб, які внаслідок свого захворювання можуть працювати лишень касиром.

Проблеми також виникають і при використанні так званого «епізодичного пристосування»,²⁴ а також визначення відшкодування витрат на пристосування до роботи. Так для компенсації щодо пристосування на етапі працевлаштування встановлені суми на рівні 15 мінімальних заробітних плат для осіб з інвалідністю I групи, та на рівні 10 мінімальних заробітних плат для осіб з інвалідністю II групи, що є доволі не великою сумою.²⁵

4. *Освітній:* у кожної людини має бути вільний доступ до якісної освіти, причому впродовж усього її життя. Наразі інтеграція осіб з інвалідністю в освіті перебуває навіть на етапі інклюзії й це одна з найкраще розвинених сфер забезпечення прав людини з інвалідністю. Доволі тривалий час доступ до інклюзії в навчанні був обмежений через відсутність інфраструктури та кадрового забезпечення. Наразі ж система стрімко наповнюється кадрами й зацікавленістю. Поряд із цим, критичною є проблема із фінансовим забезпеченням, оскільки асистент вчителя чи асистент учня отримує неналежний розмір заробітної плати з огляду на фінансове забезпечення напрямку. Важливим також варто зауважити про бар'єрність доступу до закладів дошкільної освіти.

---

²⁴ Про затвердження Методики забезпечення осіб з інвалідністю, які бажають взяти участь у конкурсі на зайняття посад державної служби, розумним пристосуванням : Наказ Національного агентства України з питань державної служби № 157-21 від 01.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1358-21#Text>.

²⁵ Деякі питання надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України № 893 від 22.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2023-%D0%BF#Text>.

Фактично, наразі в Україні для дітей дошкільного віку все ж існують бар'єри в доступі до освіти, оскільки відповідне кадрове забезпечення відсутнє. Складнощі виникають також і з доступом до професійної освіти після завершення школи, оскільки заклади вищої освіти зосереджують свою роботу на переважно самостійному вивченні матеріалу і цілковитій самостійності студентів.²⁶ Тому такий бар'єр існує і може бути нівельованим лише шляхом активної участі батьків, що, на жаль, не завжди є можливим.

5. *Цифровий*: та сфера, без якої неможливо уявити наше життя у XXI столітті. Цифрова безбар'єрність передбачає доступ усіх соціальних груп до всіх послуг, що є онлайн, та власне до інтернету. Наразі Україна, як доволі просунута цифрова держава сприяє поширенню безбар'єрності шляхом надання дистанційного (електронного) доступу до адміністративних послуг, проте, до прикладу, у віддаленій місцевості із нестабільним інтернет-зв'язком все ж залишається високий рівень бар'єра до цифровізації.²⁷

6. *Інформаційний*: у межах цього напряму планується створити такі умови, за яких люди, незалежно від своєї мобільності, функціональних порушень чи комунікативних можливостей, зможуть отримувати доступ до інформації та користуватись усіма необхідними технологіями.²⁸

Вимоги ЄС щодо підтримки осіб з інвалідністю

Commission Regulation (EU) No 1300/2014 of 18 November 2014 on the technical specifications for interoperability relating to accessibility of the Union's rail system for persons with disabilities and persons with reduced mobility²⁹ передбачає:

- деталізовану специфікацію щодо облаштування залізничних станцій;
- вимоги до інфраструктури;
- правила організації простору у вагонах поїздів;
- встановлює квоту передбачених місць для осіб з інвалідністю, що користуються кріслами колісними у кожному з поїздів на кожному маршруті.

Впровадження запропонованих норм в національне законодавство України матиме виключно позитивний ефект для усунення бар'єрності в доступі до залізничного транспортного сполучення. Особливу увагу слід звернути на встановлені у Резолюції вимоги щодо забезпечення доступності для осіб, що пересуваються на кріслах колісних з огляду на сучасну ситуацію в державі. Не зважаючи на динамічний розвиток протезування, потреба в кріслах колісних завжди йтиме паралельно, оскільки навіть із наявністю протеза, особи часто обирають крісла колісні для подорожей з огляду на надання можливості «відпочити» протезованій кінцівці.

²⁶ Перший в Україні хлопець із синдромом Дауна закінчив виш: які плани далі у випусника. *ТСН Україна*. 12.07.2019.

²⁷ Статті та інструкції, які допоможуть розібратися в державних послугах у важливі моменти життя. Людям з інвалідністю. *Дія. Безбар'єрність*. URL: <https://bf.diia.gov.ua/>.

²⁸ Складові безбар'єрності. *Без бар'єрів*. URL: <https://bf.in.ua/components/>.

²⁹ <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/1300/oj/eng>

Наразі Українська залізниця доволі ініціативно ставиться до впровадження доступності на залізничних станціях, однак, часто, така доступність може бути забезпечена лише на великих (стратегічних) станціях залізничного сполучення або ж на станціях у великих містах. Поряд із тим, станції, які обслуговують не велику кількість пасажирів все ж обмежені в доступності, хоча потреба існує і на них. Потребує оновлення та змін і національне законодавство щодо цих питань, оскільки воно є доволі застарілим.

30, 31

*European Parliament resolution of 11 December 2013 on women with disabilities (2013/2065(INI))*³² передбачає:

- додаткові норми щодо забезпечення прав для жінок з інвалідністю;
- наслідуючи загальні вимоги щодо недискримінації осіб з інвалідністю, резолюція уточнює як саме такі мають бути деталізовані щодо жінок з інвалідністю;
- встановлення квот в органах влади, що займаються наглядом за дотриманням прав осіб з інвалідністю, а також забезпечення додаткових гарантій при народженні дитини;
- наразі в національному законодавстві відсутні гендерні особливості щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю.

*Regulation (EU) 2017/1563 of the European Parliament and of the Council of 13 September 2017 on the cross-border exchange between the Union and third countries of accessible format copies of certain works and other subject matter protected by copyright and related rights for the benefit of persons who are blind, visually impaired or otherwise print-disabled*³³

Такі вимоги є в національному законодавстві в частині забезпечення доступності до інформації. Поряд із тим, слід беззаперечно констатувати, що будь-яке нормативне закріплення потребує й активних дій з погляду виконання приписів. Слід зауважити про усвідомленість українських видавців про потребу в дублюванні матеріалів шрифтом Брайля.³⁴ Поряд із тим, не варто уникати питання про вартість таких видань та часткову «недоцільність» перетворення всіх матеріалів у шрифт Брайля. Дійсно, в умовах ринкових відносин, для видавництв доволі недоцільно видавати паралельно версію шрифтом Брайля, адже шанси на подальший продаж доволі низькі. Відтак залучення міжнародної співпраці дійсно може мати вплив на інформаційну та соціальну інтеграцію осіб, котрі користуються шрифтом Брайля для читання, оскільки зможе забезпечити періодичне оновлення асортименту бібліотек, а також пропозицію до широко вибору.

---

³⁰ Про затвердження галузевих будівельних норм України ГБН В.2.3-37472062-2:2013 : Наказ Міністерства інфраструктури України № 1073 від 30.12.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1073733-13#Text>.

³¹ Службово-технічні будівлі і споруди станційно-вокзальних комплексів та зупинних пунктів залізничного транспорту : Галузеві будівельні норми України. URL: <https://document.vobu.ua/wp-content/uploads/DBN/GBN-V-2-3-37472062-2-2013.pdf>.

³² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013IP0579>.

³³ <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1563/oj/eng>

³⁴ Понад 75 книг Старого Лева доступно шрифтом Брайля! Видавництво старого лева. 04.01.2021. URL: <https://starylev.com.ua/news/ponad-75-knyg-starogo-leva-dostupno-shryftom-braylya>.

*Zvim Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU*³⁵:

- особливу увагу приділено встановленню додаткових гарантій для дітей з інвалідністю, коли останні потерпають від насильства внаслідок їхньої стигматизації як людей з обмеженнями;
- наголошено на необхідності максимального поширення інформації про їхню «невідмінність»;
- потреба функціонування належної системи виявлення таких порушень, реагування та подальшого надання допомоги під час вирішення цих порушень;
- державам слід забезпечити наявність судових та позасудових механізмів врегулювання конфлікту та відшкодування;
- безумовно визначено потребу спеціально підготовленого персоналу та розробку освітніх програм щодо боротьби з упередженістю.

Zvim «From institutions to community living for persons with disabilities – perspectives from the ground» визначає:

- потребу в деінституціоналізації з огляду неспроможність інституційного догляду забезпечити рівність для осіб з інвалідністю відносно інших;
- необхідність надання ефективної підтримки для осіб з інвалідністю;
- необхідність забезпечити активну співпрацю між особою, що потребує підтримки та організацією, яка може і зобов'язана її надавати;
- належне фінансове забезпечення;
- зацікавленість у забезпеченні прав людей з інвалідністю на різних рівнях організації суспільства;
- ефективну координацію між органами влади та секторами має важливе значення разом із розробкою практичних вказівок, протоколів та інструментів для впровадження.

*The right to political participation of persons with disabilities*³⁶ - Report визначає:

- потребу у забезпеченні доступу до голосування для осіб з інвалідністю;
- відповідність передвиборчих матеріалів стандартам доступності, включаючи субтитри та сурдопереклад;
- встановлення квот для людей з інвалідністю під час залучення до процесів прийняття рішень (у тому числі шляхом включення в дорадчі органи);
- належний рівень усвідомленості щодо недискримінації в осіб, які беруть участь в конкурсі на обрання на посаду.

*Key rights of persons with disabilities*³⁷ включають:

³⁵ <https://fra.europa.eu/en/publication/2015/violence-against-children-disabilities-legislation-policies-and-programmes-eu>

³⁶ <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/political-participation>

³⁷ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1741-disability_key%20rights_factsheet_EN.pdf

- забезпечення розумного пристосування законів, що приймаються урядами, для задоволення потреб осіб з інвалідністю щодо уникнення їхньої дискримінації й подальше ефективне виконання останніх;
- надання можливості самостійно приймати рішення та контролювати своє життя;
- уникнення фізичних перешкод для осіб з інвалідністю в доступі до системи правосуддя через фізичні перешкоди;
- особливий захист для осіб, що живуть в інституційних установах;
- уникнення ситуацій щодо обмеження належних умов життя через інвалідність;
- заохочення осіб з інвалідністю до участі в політичному житті.

Рекомендації для вдосконалення законодавства та впровадження ефективних механізмів підтримки

За результатом огляду національного законодавства та опрацювання його відповідності вимог Європейського Союзу, доводиться констатувати, що формально законодавство є таким, що може відповідати рівню європейського і з перспективою його покращення. Проте важливим є етап реалізації таких нормативних вимог, який в Україні, на жаль, є на край низькому рівні.

До першопричин слід віднести:

- *стереотипи та дискримінація*: з огляду на ментальність та ряд передумов, особам з інвалідністю складно інтегруватись в суспільство. А саме, через неготовність цього ж суспільства їх прийняти. Така неготовність передусім пов'язана з незнанням про наявність такої категорії осіб, а також про незнання правильної взаємодії з ними. Ще на етапі першого соціального зв'язку чи то в дитячому садку, чи то на майданчику, діти не завжди можуть побачити дітей з інвалідністю через небажання батьків останніх привертати на себе зайву увагу. Йдеться як про видиму (фізичну) інвалідність, так і про ментальну. Упередження про «ненормальність» осіб з інвалідністю потребує важливого злому на рівні свідомості як дорослих, так і дітей. Базова дитяча цікавість в тому, чому хтось відрізняється від неї має бути підкріплена переконливою та аргументованою відповіддю про те, що всі є різними, однак всі з однаковими правами. Наразі дошкільні заклади освіти, а згодом і школа, в обов'язковому порядку проводять такі заняття зі здобувачами, однак година заняття не може замінити важливе суспільне рішення про те, що всі ми унормуємо можливість рівного співжиття осіб з інвалідністю в суспільстві. Відтак потребує максимального поширення просвітництво у сфері забезпечення прав людей з інвалідністю, а також уникнення їх стигматизації та дискримінації;
- *недостатнє фінансування*: яким би належним не було правове регулювання цього інституту, на жаль, державний бюджет не в змозі забезпечити реалізацію відповідних норм. Перш за все, така неможливість існує в подоланні фізичних бар'єрів доступності з огляду на неналежне

фінансування. Численні громадські місця та транспортні засоби залишаються недоступними для осіб з інвалідністю. Частково таку недоступність вдаються пояснювати тим, що чому для однієї особи з інвалідністю має бути виділено кратно більше грошове забезпечення порівняно з будь-якою іншою, проте таке пояснення вкотре підкреслює дискримінаційне ставлення. Навіть якщо така особа є єдиною в всьому місті, слід встановити доступність для неї до усіх послуг, які на такому ж рівні надаються іншим громадянам. Потребу в додатковому фінансуванні слід вирішувати в бік залучення громади до пристосування доступності, громадських організацій, що мають відповідні програми та благодійних ініціатив.

- *відсутність ефективного контролю за нормативними вимогами:* відсутність настання реальних наслідків сприяє подальшому ігноруванню вимог щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю. Не притягнення до відповідальності за порушення вимог щодо необхідності встановлення пандуса сприяє такій же пасивній поведінці зі сторони інших. Створення контролюючого органу, наділеного можливістю накладення штрафних санкцій за невиконання приписів щодо забезпечення доступності для осіб з інвалідністю чи порушенні їхніх прав, сприятиме активізації виконання таких норм, або ж у випадку невиконання – наповненню відповідного бюджету шляхом накладення штрафних санкцій для подальшого використання таких коштів у цілях створення доступності. Створення ефективних механізмів моніторингу та контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю сприятиме виконанню вимог правового регулювання Європейського Союзу.

З метою подолання першопричин та подальшого розвитку національного законодавства, слід виділити окремі рекомендації щодо:

- *покращення національного законодавства:* основні завдання соціальної захищеності стосуються забезпечення медичних послуг та соціальних гарантій; адаптації житла та місцевої інфраструктури; модернізація навчальної сфери з метою задоволення потреб ринку праці та забезпечення можливостей навчання впродовж життя; гарантії захисту своїх прав; розробка та реалізація спеціалізованих програм соціальної інтеграції інституційних груп; викорінення соціальної ізоляції осіб з інвалідністю, через інноваційні моделі співпраці з громадськими організаціями. Крім того, наразі пріоритетними завданнями соціальної захищеності осіб з інвалідністю є їх автономія та соціальна інклюзія; відхід від медичної моделі захисту; необхідність «транспонації» системи послуг для осіб з інвалідністю, спрямовуючи їх на самостійність індивідуума.³⁸ Важливою складовою забезпечення прав осіб з інвалідністю є попередження інвалідизації на робочому місці, або ж із розвитком особи. Відтак заслуговує

---

³⁸ Костянтин Фомічов. Завдання державної політики формування та реалізації соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. № 1(33). 2023. С. 71–76. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/48746/1/%d0%a4%d0%be%d0%bc%d1%96%d1%87%d0%be%d0%b2.PDF>

на додаткові законодавчі зміни порядок інструктажу перед виконанням робіт з використанням небезпечних для здоров'я технологій та належним медичний огляд;

- *градація прав осіб з інвалідністю*: наразі в Україні до категорії осіб з інвалідністю відносяться всі особи, кому така інвалідність була встановлена відповідно до закону незалежно від групи інвалідності та працездатності. Відтак виникає проблема в градації забезпечення прав таких осіб. До прикладу, особа з інвалідністю може бути такою, що жодним чином не втратила працездатність, однак через свій статус може користуватись загальними «привілеями» до яких, зокрема, можемо віднести право не сплачувати за неї страховий платіж, хоча поряд із тим, ця особа також отримує пенсійне забезпечення разом із заробітною платою. Відтак, для держави не є доцільним створення соціального забезпечення для такої особи, оскільки держава двічі втрачає завдяки такому механізму. Звісно, ця ситуація описана з позиції, що інвалідизацію особа отримала не в наслідок своєї трудової зайнятості. Тому цілком логічним і виправданим є потреба в диференціації прав осіб з інвалідністю з огляду на їхні персональні потреби. До такого прикладу слід також віднести забезпечення паркувальними місцями для осіб з інвалідністю. З огляду на їхнє місцерозташування та розширені, порівняно зі звичайними, межі таких місць, останні мали би використовуватись виключно особами з інвалідністю, які користуються кріслом колісним або ж мають інші проблеми з мобільністю. Проте наразі статуси всіх осіб з інвалідністю є однаковими, і відповідно частими є випадки використання цих місць особами з інвалідністю, до прикладу, з огляду на загальне захворювання, яке не перешкоджає мобільності в пересуванні.
- *залучення місцевого самоврядування*: з огляду на можливість кращої взаємодії між знанням потреб у доступності в межах громади та осіб з інвалідністю, така співпраця потребує більшої взаємодії. До прикладу, досвід європейських країн вказує на ефективне виконання вимог доступності, коли такі вимоги ставляться до місцевих органів влади та корелюються відповідно до потреб осіб з інвалідністю, які в ній проживають;
- *розвиток інклюзивної освіти*: можливість навчання в умовах інклюзії в школі безумовно є важливим кроком в наближенні України до вимог Європейського Союзу, однак поряд із цим слід розвивати аналогічні напрямки в дошкільній та позашкільній освіті. Що стосується позашкільної, то для осіб з інвалідністю важливо також отримати професію, яка може надалі гарантувати можливість працевлаштування та здобуття економічної самостійності;
- *популяризація ідей інклюзії*: проведення інформаційних кампаній, спрямованих на зміну суспільних стереотипів щодо осіб з інвалідністю. Необхідно розробити інформаційно-просвітницькі кампанії та освітні програми для боротьби з упередженнями, сприяння різноманітності та надання особам з інвалідністю знань для можливостей виявляти ризиковані

ситуації та ефективно реагувати на них із тим, аби їх права не були порушені. Позитивним прикладом поширення ідей інклюзії є громадські ініціативи, як от утворення Інклюзивної пекарні для людей з ментальною інвалідністю.³⁹ Таке залучення сприяє не лише соціалізації та економічній самостійності осіб з інвалідністю, але й інформує громадськість про необхідність уникнення стигматизації. Хорошим прикладом громадських ініціатив є також створення Lady di Atelier з метою донесення теми інклюзії та толерантності до широкої аудиторії через моду. Ательє сприяє самостійності осіб з інвалідністю та поширює знання про важливість такої категорії в суспільстві.⁴⁰

---

³⁹ <https://goodbread.com.ua/>.

⁴⁰ <https://ladydiatelier.com/>.